

En dansk pionjär

Lisbeth Ahlgren Jensen, 2022. *Musikhistorikeren Hortense Panum: en dansk pioner*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. 423 s. ISBN 978-87-408-3382-9.

Hortense Panum (1856–1933) var en kvinnlig pionjär i dansk musikvetenskap, verksam både som lärare och som forskare om musikens och musikinstrumentens historia, men sedan i stort sett bortglömd. I Lisbeth Ahlgren Jensens omfattande biografi presenteras Panums forskning ingående och sätts i samband med de diskussioner som fördes decennierna kring sekelskiftet 1900 då musikvetenskapen etablerades som forskningsfält i Danmark.

Panums uppväxt och tidiga musikverksamhet behandlas i det första kapitlet. Som kvinna kunde hon inte få en formell musikutbildning, men både fadern och modern var konstnärligt intresserade och hon fick privatundervisning av ledande danska musiker. Arton år gammal gav hon själv privatlektioner i piano. Kunskafer i forskningsmetoder fick hon genom uppväxten med en far som var professor i fysiologi och komparativ anatomi i Köpenhamn. Eftersom teori och praktik ännu var åtskilda inom läkekonsten var hans inriktning inte okontroversiell.

Panums första publikation var det pedagogiska häftet *Node- og Takt-Spil* (1883). År 1885 gav hon sina första musikhistoriska föredrag i hörsalen på Kirurgisk Anatomi, som låg på våningen ovanför familjens bostad. Den var formad som en amfiteater och användes till olika aktiviteter på kvällstid. Sina kunskafer i musikhistoria hade hon skaffat genom självstudier. De kronologiskt upplagda musikhistoriska föreläsningsserierna var välbesökta.

Det andra kapitlet ägnas åt Panums första studieresor, som inleddes med ett besök i Berlin och studier i äldre notation och tabulaturer, särskilt lut- och orgelnotation, för musikskriftställaren Wilhelm Tappert. Ett ytterligare stipendium förde henne till Berlin, Leipzig, Paris och Bryssel. Där kunde hon fördjupa studiet av äldre notation, besöka samlingar med historiska musikinstrument och höra äldre musik framförd på historiska instrument.

Med titeln ”forskare och förmedlare” behandlar tredje kapitlet hennes transkriptioner av några tidigare relativt okända kompositioner, som publicerades i tyska tidskrifter: orgeltabulaturer av 1600-talstonsättaren Melchior Schildt och sånger ur operan *Dafne* från slutet av 1500-talet. Vidare beskrivs hennes fortsatta föredragsserier som behandlade operans utveckling och klaverets och klavermusikens historia. Föredragen speglade olika skeden i musikens historia och kombinerades ofta med konserter med musik framförd på historiska instrument.

Det fjärde kapitlet ägnas åt Panum som ”musikhistorisk författare” och handlar om tillblivelsen av den omfattande *Illustreret Musikhistorie*, som utkom i en serie häften som senare utgavs i två band (1905). Det första bandet innehåller hennes text om den äldre musiken fram till mitten av 1700-talet, medan den musikintresserade juristen

Recensioner

William Behrend skrev det andra bandet om de ”stora mästarna”. Det något ansträngda samarbetet återupptogs när de även blev redaktörer för *Illustreret Musiklexikon* (1924–1926). I båda dessa publikationer finns bidrag av författare från andra nordiska länder.

I de följande tre kapitlen behandlas bland annat Panums fortsatta pedagogiska gärning. Hon var delaktig i bildandet av (*Dansk*) *Musikpædagogisk forening* (1898) till vilken medlemmar fick kvalificera sig, eftersom ett syfte var att höja privatlärarens löner och status. Åren 1907–31 undervisade hon främst äldre musikhistoria ett antal veckotimmar vid Kongelige Danske Musikkonservatorium och skrev också en lärobok, *Musikhistorien i kortfattet Fremstilling* (1910).

Panums mest uppmärksammade verk är instrumentforskningen. Genom resor skaffade hon sig ett omfattande material och utvecklade sitt internationella nätverk. En artikel på tyska om harpor och lyror blev en del i den internationella debatten om typologi och spridning. Hon studerade även nordiska stränginstrument och fäste sig vid det norska citterinstrumentet *langeleik*, med den svenska motsvarigheten *hummel*, vilket ägnas hela kapitel nio, betitlat ”Fältforskning på fjället”. Namnet *langeleik* (*langeleg*) återfinns i ett par äldre danska källor och hon försökte ”återinföra” och sprida instrumentet i Danmark genom konserter med låtar hon lärt i Norge, såväl som danska melodier hon själv arrangerat för *langeleik* och även nya kompositioner av Carl Nielsen. Till detta kom en folkhögskoleturné i Danmark. Ambitionen var också att stimulera *langeleik*-spelet i Norge. Det blev dock aldrig någon stor rörelse av detta i Danmark, men hennes intresse för nordiska musikinstrument gör att hon finns refererad till bland annat i Jan Lings avhandling om nyckelharpan.

Tre volymer om medeltida musikinstrument, som publicerades åren 1915, 1928 och 1931 behandlas i kapitlen åtta och elva. En översättning till engelska påbörjades, men det var först efter Panums död år 1932 som den engelskspråkiga upplagan kom i tryck: *The Stringed Instruments of the Middle Ages. Their Evolution and Development* (utan tryckår, troligen 1938). Denna, hennes internationellt mest spridda bok, finns i nytryck och är även digitalt tillgänglig.

Hortense Panum var en person som inte drog sig för att säga sin mening. Ett exempel på detta är hennes kritik av en konsert på historiska instrument som anordnades av musikhistorikern Angul Hammerich år 1898 och som utgick från en instrumentsamling han börjat bygga upp. Kritiken inriktade sig på att den historiska musiken visserligen framfördes på äldre instrument, men inte alltid tidstypiska och som musikerna inte kunde hantera. I flera fall var instrumenten ombyggda eller omstämda. Inlägget ”Historiske og uhistoriske Instrumenter ved en ’historisk’ Koncert” fick svar på tal, men i den efterföljande debatten fick hon också stöd från andra musiker och musikskribenter.

Sedan 1915 var det möjligt att ta magisterexamen i musik vid Köpenhamns universitet. Utbildningen förestods av Angul Hammerich, som hade en personlig docentur. När han gick i pension 1922 utlystes en fast docentur i musik och det fanns då ett antal sökande med magisterexamen. Tillsättningen blev besvärlig och rikligt kommenterad i pressen. Bland inkallade ledamöter i bedömningsgruppen från andra nordiska länder fanns Tobias Norlind från Sverige. Panum gick samman med andra

musikpersonligheter i en protestskrivelse i vilken man kritiserade att det bara fanns en dansk musikhistoriker (Hammerich) i den åtta man starka bedömningsnämnden. Till sist utsågs Erik Abrahamsen (1893–1949) medan medtävlaren Knud Jeppesen (1892–1974) fick en professur i Århus långt senare. Intressant är att den meriterade Panum stod utanför denna viktiga händelse i den danska musikvetenskapens framväxt (se också Holme, 2019, s. 54–55, och Lindberg, 2019, s. 44).

I ett eftermäle samlas synpunkter och omdömen över Hortense Panums arbete. Hennes livsverk framstår som både omfattande och uppmärksammat av sin samtid. Konsekvent förenade hon teori och praktik i instrumentstudierna och vägde in spelbarhet i beskrivningar och antaganden om instrumentens utveckling. Lika tydligt är, att hon detta till trots, hela tiden verkade utanför, eller i utkanten av, etablissemang, även om hennes forskning respekterades. En orsak är naturligtvis att hon som kvinna inte hade en formell utbildning och därmed inte kunde tävla med manliga kollegor. Men Ahlgren Jensen trycker framför allt på förskjutningar i det musikvetenskapliga fältet som en huvudorsak. Medan Panum höll fast vid evolutionismen som utgångspunkt och metod, hade musikhistoriens personhistoria börjat ersättas av stillhistoria och parallellt med detta hade musikteorin fått en framskjuten plats. På 1920-talet framstod Panums inriktning som otidsenlig i förhållande till de nya strömningarna.

Lisbeth Ahlgren Jensen gör en grundlig genomgång av Panums forskning. Kapitlen är systematiskt uppbyggda på så sätt att presentationen av arbetena och tillkomstprocesserna följs av genomgångar av mottagandet i Danmark och i förekommande fall internationellt. Genom hela boken finns därmed kopplingar till samtida debattämnen och enskilda personers positioneringar i dessa.

Boken är ett imponerande arbete med ett mycket omfattande källmaterial ur olika arkiv, samlingar och dagstidningar. Resultatet är en mycket faktarik studie. Det är inte något man läser lite förstrött någon ledig eftermiddag, utan en studie som man får leva med ett tag. Boken är också en källa till musikvetenskapens historia i Danmark med många annars svåråtkomliga inlägg i pågående kommunikation och diskussion under flera decennier, inte minst vad gäller organologin.

Enligt Ahlgren Jensen var Hortense Panums verk inte bortglömt i omvärlden, utan bara i Danmark. Denna bok ändrar på detta.

Referenser

- Holme, Thomas, 2019. Glimt af nordisk musikvidenskab i første halvdel af det 20. århundrede. *STM-SJM*, 101, s. 49–73.
- Lindberg, Boel, 2019. En ifrågasatt pionjär - om Tobias Norlind och den svenska musikvetenskapens tillkomsthistoria., I Lundström, Håkan, red., *Tobias Norlind - musikforskare, museichef, folkhögskoleman*. [Lund]: Tobias Norlind-samfundet för musikforskning 2019, s. 7–57.

Håkan Lundström